

มหานทีเปื้อนพิษข้ามพรมแดน สารพิษในลุ่มน้ำกก สาย รวก และโขง

ตั้งแต่ต้นปี 2568 แม่น้ำกกและลุ่มน้ำสาขาเผชิญวิกฤตมลพิษข้ามพรมแดนจากสารหนูที่มีต้นกำเนิดจากเหมืองแร่แอสเบสท์กว่า 40 แห่งในรัฐฉาน ประเทศเมียนมา สารหนูเกินมาตรฐานกว่า 2 เท่าแพร่กระจายเข้าสู่ห่วงโซ่อาหาร กระทบสุขภาพประชาชนไทยนับแสนคน

บทนำ

การปนเปื้อนสารพิษ เช่นสารหนู (arsenic) ในระบบนิเวศแม่น้ำข้ามพรมแดนถือเป็นภัยคุกคามด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพประชาชนที่รุนแรงที่สุดกรณีหนึ่งของประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในลุ่มน้ำกก แม่น้ำสาย แม่น้ำรวก และแม่น้ำโขงตอนบน ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และเชียงราย¹ การปนเปื้อนดังกล่าวไม่เพียงส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำผิวดินและตะกอนดินเท่านั้น แต่ยังแพร่กระจายเข้าสู่ห่วงโซ่อาหาร ส่งผลกระทบต่อสุขภาพมนุษย์ การทำประมง และการเกษตรในระยะยาว

ปัญหานี้เริ่มปรากฏชัดขึ้นตั้งแต่เดือนมีนาคม 2568 เมื่อชาวบ้านที่ตำบลท่าตอน จังหวัดเชียงใหม่ สังเกตเห็นสีน้ำในแม่น้ำกกเปลี่ยนเป็นสีขุ่นผิดปกติ ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนไหวของภาคประชาชนและการตรวจสอบจากหน่วยงานรัฐ จนนำไปสู่การยืนยันการปนเปื้อนสารหนูเกินมาตรฐานคุณภาพน้ำในแหล่งน้ำผิวดิน (ไม่เกิน 0.01 มก./ลิตร ตามประกาศกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม)² จนถึงต้นปี 2569 ปัญหายังคงดำเนินต่อเนื่อง แม้จะมีการเจรจาชั่วคราวในช่วงฤดูฝนหนัก (เช่น หลังพายุวิภาในเดือนกันยายน 2568) แต่ผลการตรวจวัดล่าสุดยังพบสารหนูเกินมาตรฐานในหลายจุด โดยเฉพาะในแม่น้ำสายและแม่น้ำรวกที่อยู่ใกล้แหล่งกำเนิดมากกว่า³ การปนเปื้อนนี้ไม่เพียงกระทบต่อคุณภาพน้ำและตะกอนดิน แต่ยังแพร่กระจายเข้าสู่ห่วงโซ่อาหาร ส่งผลกระทบต่อสุขภาพประชาชน การประมง เกษตรกรรม และเศรษฐกิจชุมชนริมน้ำในระยะยาว

บทความนี้มุ่งวิเคราะห์พัฒนาการของปัญหา แหล่งกำเนิด ข้อมูลการตรวจวัด ผลกระทบต่อระบบนิเวศและสุขภาพ รวมถึงแนวทางการแก้ไข โดยอาศัยข้อมูลจากหน่วยงานรัฐ สื่อสารมวลชน และองค์กรภาคประชาสังคม

ที่มา: สายัณห์ ซีนอุณสวัสดิ์ดี <https://bkktribune.com/รายงานพิเศษชุด-สายน้ำที่/>

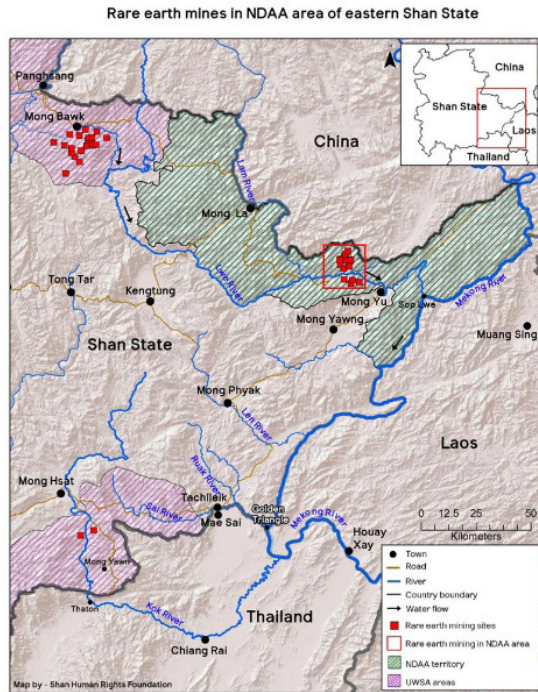
จุดเริ่มต้นและพัฒนาการของปัญหา

ปัญหาเริ่มต้นอย่างชัดเจนในเดือนมีนาคม 2568 เมื่อชาวบ้านท่าตอนพบความผิดปกติของสีน้ำในแม่น้ำกก ซึ่งมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาในรัฐฉาน ประเทศเมียนมา ก่อนไหลเข้าสู่ประเทศไทยที่อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ และไหลผ่านจังหวัดเชียงราย ลงสู่แม่น้ำโขง ที่บ้านสบกก อำเภอเชียงแสน⁴ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมดุลย์ อุตเจริญ (เขต 7 จังหวัดเชียงใหม่ พรรคประชาชน) เป็นผู้ริเริ่มตรวจสอบและเผยแพร่ข้อมูลเบื้องต้น จนนำไปสู่การตรวจวัดอย่างเป็นทางการ โดยกรมควบคุมมลพิษ (คพ.) และสำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 1 เชียงใหม่ (สคพ.1) ผลการตรวจครั้งแรกเมื่อวันที่ 19 มีนาคม 2568 พบสารหนูที่บ้านแก่งตุ้ม อำเภอแม่สาย สูงถึง 0.026 มก./ลิตร (เกินมาตรฐานกว่าเท่าตัว) พร้อมความขุ่นสูงเกินปกติ 8-9 เท่า⁵

ต่อมาในวันที่ 5 มิถุนายน 2568 เครือข่ายประชาชนปกป้องแม่น้ำกก สาย รวก โขง จัดกิจกรรม “ปอยหลวงปิดเหมืองพื้นฟูลุ่มน้ำกก สาย รวก โขง” พร้อมยื่นจดหมายเปิดผนึก 5 ภาษา (ไทย อังกฤษ จีน เมียนมา ไทใหญ่) ถึงรัฐบาลไทย เมียนมา จีน และกองทัพสหรัฐอเมริกา (UWSA) เพื่อเรียกร้องปิดเหมืองและฟื้นฟูระบบนิเวศ⁶ กิจกรรมดังกล่าว ได้รับความสนใจจากสถานทูตจีนประจำประเทศไทย ซึ่งแสดงความห่วงใยและยืนยันจะตรวจสอบผู้ลงทุนจีน

จากนั้นกรมควบคุมมลพิษได้กำหนดแผนตรวจวัดต่อเนื่อง ตั้งแต่เดือนมีนาคมถึงกันยายน 2568 โดยเก็บตัวอย่างน้ำเดือนละ 2 ครั้ง และตะกอนดินเดือนละ 1 ครั้ง ผลการตรวจวัด 11 ครั้ง (มีนาคม-กันยายน 2568) พบสารหนูเกินมาตรฐานในหลายรอบ โดยเฉพาะในฤดูฝนที่น้ำไหลแรงและมีการระบายจากฝายเชียงราย⁷ นอกจากนี้ยังตรวจพบตะกั่ว (Pb) เกินมาตรฐานในบางจุด และบางครั้ง แตะโลหะหนักอื่น ๆ เช่น แคดเมียม ทองแดง นิกเกิล โครเมียม สังกะสีและปรอท ยังอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน

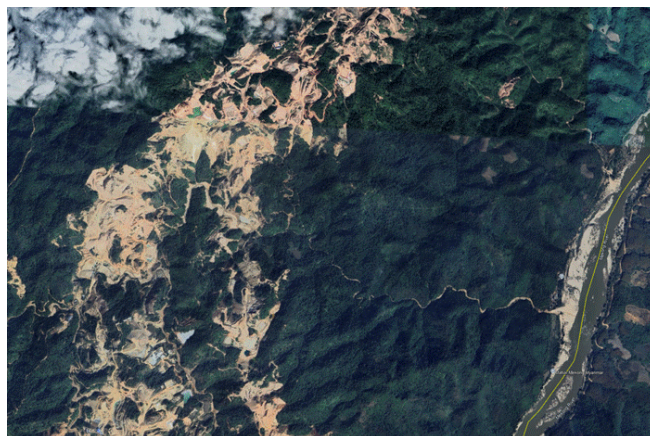
หลักฐานจากภาพถ่ายดาวเทียม (Google Earth และ GISTDA) ชี้ชัดว่ามีการเปิดหน้าดินและกิจกรรมเหมืองแร่กว่า 40 แปลงในพื้นที่ต้นน้ำแม่น้ำกกและแม่น้ำสาย-รวก ในรัฐฉาน ประเทศเมียนมา โดยเฉพาะในเขตเมืองสาต เมืองยอน และพื้นที่ควบคุมของ NDAA และ UWSA⁸

รูปที่ 1 เหมืองแร่แร่เอิร์ธในพื้นที่รัฐฉานตะวันออก ทั้งในเขตว้าเหินอ, ว้าใต้ และเมืองลา

ที่มา: <https://prachatai.com/journal/2025/08/114381>

ทางด้านมูลนิธิสิทธิมนุษยชนไทใหญ่ (SHRF) รายงานเมื่อวันที่ 25 สิงหาคม 2568 ว่า พบเหมืองแร่แร่เอิร์ธ (Rare Earth Elements) ใหม่ 19 แห่งในช่วง 4 ปีที่ผ่านมา (เพิ่มจากเดิมเพียง 3 แห่งในปี 2564) ซึ่งการทำเหมืองดังกล่าวต้องใช้สารเคมีละลายแร่ ส่งผลให้สารหนูและโลหะหนักอื่น ๆ ไหลลงสู่แม่น้ำไหลย (Lwe River) ซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำโขง ห่างจากสามเหลี่ยมทองคำเพียง 125 กม. (รูปที่ 2)⁹

รูปที่ 2 เหมืองแร่แร่เอิร์ธตามลุ่มน้ำโขงและสาขา (รวมกก, สาย, รวก) ใกล้สามเหลี่ยมทองคำ

ที่มา: <https://www.stimson.org/2025/toxic-rare-earth-mining-is-ruining-mekong-tributaries-in-the-golden-triangle>

นอกจากนี้ยังพบเหมืองแมงกานีส ยาวต่อเนื่อง 8 กม. ริมแม่น้ำโหลย โดยมี แรงงานจีนกว่า 1,000 คน และเหมืองแร่ แร่แร่เอิร์ธบางแห่งห่างจากชายแดนไทย เพียง 25 กม. บางจุดห่างจากแม่น้ำกก เพียง 2.6-3.6 กม. (รูปที่ 3)¹⁰ โดยพบว่า มีการขุดเจาะเพิ่มขึ้นอย่างมากตั้งแต่ กลางปี 2566-2567 ซึ่งสอดคล้องกับ ช่วงเวลาที่เริ่มพบความผิดปกติในแม่น้ำกก

รูปที่ 3 เหมืองแร่เอิร์ธฝั่งตะวันตกของแม่น้ำกก รัฐฉานใต้ ประเทศเมียนมา

ที่มา: <https://www.aljazeera.com/news/2025/8/7/satellite-images-show-surge-in-rare-earth-mining-in-rebel-held-myanmar>

ผลกระทบต่อห่วงโซ่อาหารและสุขภาพ ประชาชน

การปนเปื้อนสารหนูส่งผลกระทบต่อห่วงโซ่อาหารอย่างชัดเจน แม้ผลตรวจ ปลาเบื้องต้นจากกรมประมงระบุว่า พบสารหนู < 0.13 มก./กก. ซึ่งไม่เกิน มาตรฐาน¹¹ แต่ชาวบ้านรายงานพบปลา ผิดปกติ เช่น ปลาแซ่ ปลาคัง มีตุ่มที่หัวและ หนวด สะท้อนความเสียหายระบบนิเวศ จากความขุ่นน้ำที่ยืดเยื้อ ทำให้แพลงก์ตอน สิ่งเคราะห์แสงไม่ได้ และปริมาณปลาลดลง ผลตรวจจากศูนย์วิทยาศาสตร์การแพทย์ ที่ 1 เชียงราย พบสารตะกั่วและสารหนู ในน้ำประปาหมู่บ้าน ผัก และปลาบางชนิด¹² นอกจากนี้มีการตรวจพบสารหนูในปัสสาวะ เด็ก 2 ราย (อายุ 6 ขวบและ 2 ขวบ) ในหมู่บ้านแก่งทรายมูล ซึ่งบริโภคน้ำจาก แม่น้ำกกเป็นประจำ¹³ ทางด้านสำนักงาน เกษตรจังหวัดเชียงใหม่ได้ตรวจผักและพืช 119 ตัวอย่าง พบสารหนูใน 21 ตัวอย่าง แต่ยังคงอยู่ในเกณฑ์มาตรฐาน¹⁴ อย่างไรก็ตาม การสะสมระยะยาวยังคงเป็นความเสี่ยง โดยเฉพาะต่อเด็ก หญิงตั้งครรภ์ และ ผู้สูงอายุ เนื่องจากสารหนูเป็นสารก่อมะเร็ง และเป็นพิษต่อระบบประสาท ไต หัวใจ และตับ¹⁵ นอกจากนี้การใช้แหล่งน้ำดิบ ผลิตประปาได้รับผลกระทบอย่างหนัก การประปาส่วนภูมิภาคเชียงรายต้องหา แหล่งน้ำใหม่ ชาวบ้านหลายพื้นที่เลิกใช้ น้ำประปา เนื่องจากเกิดอาการผื่นคัน หลังอาบน้ำ และต้องซื้อน้ำบรรจุถังแทน¹⁶

การดำเนินการของภาครัฐและประชาชนเพื่อแก้ไขปัญหา

ภาคประชาชนโดยเฉพาะเครือข่ายประชาชนปกป้องแม่น้ำกก สาย รวก โขง ได้เป็นกำลังหลักในการขับเคลื่อนประเด็นปัญหานี้มาตั้งแต่ต้นปี 2568 ดังนี้

- 1 จัดกิจกรรมรณรงค์และชุมนุมต่อเนื่อง วันที่ 5 มิถุนายน 2568 (วันสิ่งแวดล้อมโลก) ได้จัดกิจกรรม “ปอยหลวงปิดเหมืองฟื้นฟูแม่น้ำกก สาย รวก โขง” ที่แม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย พร้อมยื่นจดหมายเปิด ผนึก 5 ภาษา (ไทย อังกฤษ จีน เมียนมา ไทใหญ่) ถึงรัฐบาลไทย เมียนมา จีน และกองทัพสหรัฐว่า (UWSA)¹⁷ และตั้งแต่กลางปีถึงปลายปี 2568 ได้จัดเวทีเสวนารณรงค์ออนไลน์ และกิจกรรมภาคสนามต่อเนื่อง เพื่อสร้างความตระหนักและกดดันหน่วยงานรัฐ
- 2 ยื่นข้อเรียกร้องและหนังสือต่าง ๆ เช่น วันที่ 3-5 ตุลาคม 2568 ได้ยื่น หนังสือพร้อม 10 ข้อเรียกร้องต่อนายกรัฐมนตรี (ขณะนั้น นายอนุทิน ชาญวีรกูล เป็นนายกรัฐมนตรี) ให้ดำเนินการภายใน 4 เดือน อาทิ จัดหาแหล่งน้ำดิบใหม่ทดแทนสำหรับการผลิตน้ำประปาภูมิภาคและ หมู่บ้าน ตรวจสอบคุณภาพดินในพื้นที่รับตะกอน 12,000 ไร่ ในตำบล ท่าตอน อำเภอแม่เมาะ ตรวจข่าวนาปีกว่า 1 แสนไร่ ในจังหวัดเชียงราย ก่อนเก็บเกี่ยว จัดตั้งศูนย์ตรวจสอบโลหะหนักระดับจังหวัด หาแหล่งน้ำใหม่ สำหรับเกษตรกรและอุปโภคบริโภค เยียวยาชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบ จัดตั้งคณะทำงานร่วมรัฐ-วิชาการ-ประชาชน เพื่อแสวงหาแนวทางปิดเหมือง ฝักระวัง และเยียวยารวมทั้งสร้างมาตรการป้องกันระยะยาว และผลักดัน ให้เป็นวาระระดับชาติ¹⁸ ต่อมาเมื่อ 26 พฤศจิกายน 2568 ได้ยื่นหนังสือ ต่อคณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission: MRC) ขอให้ ยกประเด็นมลพิษข้ามพรมแดนเป็นระเบียบวาระเร่งด่วน ตรวจสอบภาพ น้ำตลอดสายแม่น้ำโขง และใช้มาตรฐานน้ำเดียวกันในภูมิภาค¹⁹
- 3 ทำงานร่วมกับนักวิชาการจัดสัมมนากับคณะกรรมการธิการสภาฯ ศูนย์แม่โขงศึกษาจุฬาฯ และองค์กรระหว่างประเทศ เช่น มูลนิธิไฮน์ริช โบล์ล (Heinrich Böll Foundation) เพื่อผลักดันให้ปัญหานี้เป็นวาระ ระดับชาติและภูมิภาค รวมถึงเรียกร้องให้รัฐบาลใหม่ตั้งคณะกรรมการ ระดับชาติเพื่อแก้ไขปัญหา²⁰

ตั้งแต่ปัญหาการปนเปื้อนสารหนูในแม่น้ำกกเริ่มปรากฏชัดเจนในเดือนมีนาคม 2568 รัฐบาลไทยได้ดำเนินการหลายระดับ ทั้งการตรวจวัด เฝ้าระวังสุขภาพ และการเจรจาระหว่างประเทศ ดังนี้

ที่มา: www.freepik.com

1 การตรวจวัดและเฝ้าระวังคุณภาพน้ำ กรมควบคุมมลพิษ (คพ.) และสำนักงานสิ่งแวดล้อมและควบคุมมลพิษที่ 1 เชียงใหม่ ได้เพิ่มความถี่การตรวจวัดคุณภาพน้ำในแม่น้ำกก สาย รวก และโขง (ตะกอนดิน) ตั้งแต่เดือนมีนาคม 2568 เป็นต้นมา ผลการตรวจวัดครั้งที่ 11 (1-5 กันยายน 2568) ยังคงพบสารหนูเกินมาตรฐานในหลายจุดของแม่น้ำกกและแม่น้ำสาย²¹ กรมทรัพยากรน้ำจึงเพิ่มความถี่ตรวจวัดและควบคุมการเปิด-ปิดประตูระบายน้ำของฝายเชียงราย เพื่อลดการไหลของตะกอนปนเปื้อน²²

ที่มา: <https://pr.moph.go.th/online/index/news/316997online/index/event>

2 การเฝ้าระวังสุขภาพและห่วงโซ่อาหาร กระทรวงสาธารณสุข ได้ดำเนินการตรวจสอบสุขภาพประชาชนและตัวอย่างอาหาร (น้ำประปาหมู่บ้าน ผัก ปลา) อย่างต่อเนื่องตั้งแต่เดือนเมษายน-สิงหาคม 2568 โดยเฉพาะในกลุ่มเสี่ยง (เด็ก หญิงตั้งครรภ์ ผู้สูงอายุ)²³ นอกจากนี้ยังมีการแจ้งเตือนประชาชนให้ล้างผักผลไม้ก่อนบริโภค และหลีกเลี่ยงการบริโภคปลาน้ำจืดจากลำน้ำเสี่ยง

ที่มา: www.khaosod.co.th/around-thailand/news_4922516

3 กลไกการทำงาน รัฐบาลได้ตั้งคณะอนุกรรมการแก้ไขปัญหาคุณภาพน้ำในกลุ่มน้ำกก โดยมีแผน 3 ระยะ ได้แก่

- **ระยะสั้น:** เพิ่มเครื่องมือตรวจวัด (Acoustic Doppler Current Profiler: ADCP) 3 ชุด และพัฒนา Cloud Service สำหรับติดตามแบบเรียลไทม์
- **ระยะกลาง:** การขุดลอกลำน้ำในจุดวิกฤต
- **ระยะยาว:** การก่อสร้างฝายดักตะกอน (อยู่ในขั้นตอนศึกษาและรับฟังความคิดเห็นประชาชน)²⁴

ที่มา: www.naewna.com/local/927116

4 การเจรจาและความร่วมมือระหว่างประเทศ ประเทศไทยใช้กลไกคณะกรรมการแม่น้ำโขง เป็นช่องทางหลักในการประสานงานกับเมียนมา ลาว และประเทศสมาชิกอื่น MRC ได้จัดทำรายงานและการประเมินคุณภาพน้ำตั้งแต่กลางปี 2568 พบสารหนูเกินมาตรฐานในหลายจุดบริเวณชายแดนไทย-เมียนมา-ลาว (ระดับ 0.025 มก./ล. หรือสูงกว่า 2.5 เท่าของมาตรฐาน WHO)²⁵ MRC ได้เสนอแผนการตรวจวัดคุณภาพน้ำร่วม (Joint Water Quality Monitoring) ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากประเทศสมาชิกและเมียนมา (เมียนมาไม่ได้เป็นสมาชิก MRC อย่างเป็นทางการ แต่มีสถานะเป็น “ภาคีคู่เจรจา”) แม้เมียนมาจะแจ้งว่าอาจไม่สามารถเข้าถึงพื้นที่ควบคุมโดยกองกำลังชาติพันธุ์บางแห่งได้

ข้อเสนอแนะ

จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้น มาตรการส่วนใหญ่เป็นการแก้ปัญหาในประเทศ ซึ่งมีข้อจำกัด ไม่สามารถแก้ปัญหาในระดับภูมิภาคได้ ประเทศไทยจึงควรดำเนินการเร่งด่วน โดยการเร่งเจรจาและสร้างกลไกระดับสูง (ไทย-เมียนมา-จีน-ลาว) ภายใต้กรอบ MRC หรือกลไกทวิภาคี เพื่อเข้าถึงพื้นที่เหมืองและกำหนดมาตรฐานการจัดการของเสียจากเหมืองแร่แรร่เอิร์ธ นอกจากนี้ควรเสริมระบบเฝ้าระวังและสาธารณสุข เพิ่มจุดตรวจวัดเรียลไทม์ทั่วลุ่มน้ำ โดยตั้งศูนย์ตรวจสอบสุขภาพสารโลหะหนักถาวรในจังหวัดเชียงราย เชียงใหม่ และขยายการตรวจคัดกรองในกลุ่มเสี่ยงทุก 3-6 เดือน อีกทั้งหาแหล่งน้ำทดแทนและฟื้นฟูระบบนิเวศ เร่งพัฒนาแหล่งน้ำดิบใหม่สำหรับประปา และเกษตรกรรม ปรับปรุงระบบประปาหมู่บ้าน และศึกษาการฟื้นฟูดิน ตะกอนที่ปนเปื้อน และจัดตั้งคณะทำงานร่วมและกองทุนเยียวยา โดยตั้งคณะทำงานสามฝ่าย (รัฐ-วิชาการ-ประชาชน) ตามข้อเรียกร้องของเครือข่าย และจัดตั้งกองทุนเยียวยาชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบด้านเศรษฐกิจและสุขภาพ

บทส่งท้าย

- การปนเปื้อนสารพิษในลุ่มน้ำกก-อิง เป็นวิกฤตมลพิษ
- ห้ามปรมแดนที่สะท้อนความเปราะบางของการบริหาร
- จัดการทรัพยากรน้ำระหว่างประเทศ หากไม่มีการแก้ไข
- ที่ต้นเหตุอย่างเร่งด่วน อาจนำไปสู่หายนะทางสิ่งแวดล้อม
- และสุขภาพในระยะยาวต่อประชาชนนับล้านคนในพื้นที่
- ตอนล่างของลุ่มน้ำอิง ปัญหานี้ควรได้รับการผลักดันให้เป็นวาระนโยบายระดับชาติและภูมิภาค โดยบรรจุปัญหามลพิษ
- ห้ามปรมแดนจากเหมืองแร่ในนโยบายสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ
- และผลักดันให้ MRC มีบทบาทมากขึ้นในการจัดการมลพิษ
- ห้ามปรมแดนจากการทำเหมืองแร่ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำอิง

.....

